

GOSPODARKA NARODOWA

1-2
(245-246)
Rok LXXX/XXI
styczeń-luty
2012
s. 41-64

Michał KRUSZKA*

Bankowość transgraniczna w Europie Środkowo-Wschodniej

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza transgranicznego świadczenia usług bankowych. Z tego względu przedstawiono podstawowe regulacje prawne Światowej Organizacji Handlu oraz Unii Europejskiej. Oba systemy prawne dopuszczają tę formę internacjonalizacji banków.

W analizie empirycznej skupiono się na sektorach bankowych dziesięciu państw z Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1998-2010. Udziały bankowych usług transgranicznych w całkowitym wolumenie depozytów lub kredytów sugerują znaczącą międzynarodową integrację rynku międzybankowego. Bankowość detaliczna jest nadal domeną banków obecnych kapitałowo w badanych państwach.

W artykule zaprezentowano również informacje o determinantach transgranicznego świadczenia usług bankowych dla podmiotów niefinansowych. W tym celu oszacowano panelowe funkcje regresji. Uzyskane wyniki wskazują na zależność dynamiki kredytów od stopy wzrostu gospodarczego, zmian kursu walutowego oraz zaburzeń na rynku finansowym. Zmiany wartości depozytów są determinowane dynamiką kursu walutowego oraz różnicą w poziomach stóp procentowych w kraju i strefie euro.

Słowa kluczowe: bankowość transgraniczna, integracja finansowa

Kody JEL: G21, F36

Artykuł wpłynął do druku 12 grudnia 2011 r.

Wstęp

Globalizacja, integracja europejska i dynamiczny rozwój technologii teleinformatycznych powodują, że usługi bankowe coraz częściej są świadczone w skali międzynarodowej. Jednym z elementów tego procesu internacjonalizacji

* Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, e-mail: m.kruszka@ue.poznan.pl

jest bankowość transgraniczna, tj. oferowanie usług przez bank zagraniczny bez kapitałowego zaangażowania w kraju usługobiorcy. W niniejszej pracy określono udział usług transgranicznych w operacjach bankowych realizowanych w Europie Środkowo-Wschodniej. Przeprowadzono także analizę ekonometryczną nakierowaną na wskazanie podstawowych determinant zmian wolumenu usług bankowych dostarczanych przez podmioty działające bez uprzedniej zagranicznej inwestycji bezpośredniej.

Prawne podstawy bankowości transgranicznej

Regulacje Światowej Organizacji Handlu

Globalnymi regulacjami dotyczącymi międzynarodowego świadczenia usług, w tym także usług finansowych, są przepisy ustanowione przez Światową Organizację Handlu (*World Trade Organization* – WTO). Ten podmiot prawa międzynarodowego został powołany na podstawie *Porozumienia WTO (WTO Agreement)*¹, które weszło w życie 1 stycznia 1995 r.

Porozumienie WTO, oprócz umowy założycielskiej, zawiera cztery załączniki. Wśród nich znajduje się również *Układ ogólny w sprawie handlu usługami (GATS)*². Załączniki do *Porozumienia WTO* są obligatoryjne dla członków Światowej Organizacji Handlu³. Odstępstwa od tej reguły są nieliczne i dokładnie wymienione w tekście każdego aneksu.

Od momentu wejścia w życie GATS, tj. od 1 stycznia 1995 r., obowiązują uzgodnione przez społeczność światową powszechnie wiążące regulacje dotyczące handlu usługami. Oznacza to, że każdy członek WTO (według stanu z czerwca 2011 r. jest ich 153) zobowiązany jest do ich przestrzegania.

Kluczowe znaczenie dla GATS ma określenie jego przedmiotowego zastosowania. GATS nie definiuje terminu „usługa”, pozostawiając to zagadnienie w sferze zainteresowania ekonomistów akademickich. Zakres obowiązywania GATS jest dookreślony w bardzo specyficzny sposób, mianowicie na mocy art. I ust. 1 i 2 stwierdza się, że GATS odnosi się do międzynarodowego handlu usługami, który pojawia się wówczas, gdy usługa jest świadczona:

- 1) z terytorium jednego państwa na terytorium innego kraju;
- 2) na terytorium jednego członka WTO dla usługobiorcy z innego państwa;
- 3) przez obecność handlową na terytorium danego państwa członkowskiego usługodawcy pochodzącego z innego kraju należącego do WTO;
- 4) przez obecność zagranicznych osób fizycznych świadczących usługi na terytorium innego sygnatariusza GATS.

¹ Pełna nazwa to Porozumienie ustanawiające Światową Organizację Handlu (WTO), sporządzone w Marrakeszu dnia 15 kwietnia 1994 r., Dz.U. z 1995 r. Nr 98, poz. 483.

² Polski przekład znajduje się w załączniku do Dz.U. z 1998 r. Nr 34, poz. 195. Przepisy przytaczane w dalszej części niniejszej pracy będą czerpane z tego źródła.

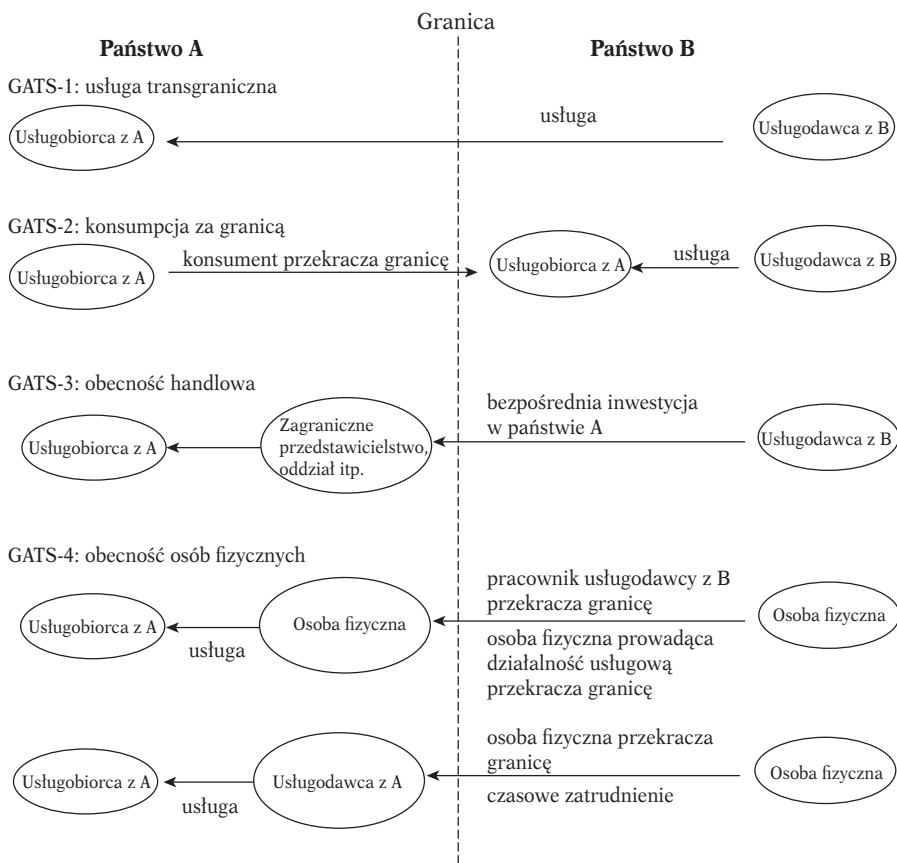
³ Art. II ust. 2 *Porozumienia WTO*. Zob. także Blackhurst [1998].

Poszczególne sposoby są bardzo często określane jako: 1) usługa transgraniczna; 2) konsumpcja za granicą; 3) obecność handlowa i 4) obecność osób fizycznych. Ich istotę ilustruje rysunek 1.

W świetle regulacji GATS za konstytutywny dla międzynarodowego świadczenia usług należy uznać fakt, że konsument usługi i podmiot gospodarujący (w rozumieniu ostatecznego odbiorcy płatności) nie są rezydentami tego samego kraju. W przeciwnym wypadku przepisy WTO nie mają zastosowania.

Powracając do norm GATS, zaznaczyć należy, że w przypadku usługi transgranicznej nie ma potrzeby przemieszczania się ani nabywcy, ani usługodawcy. Wystarczy ich kontakt za pomocą środków komunikacji pośredniej. Jeśli dzięki temu następuje zmiana stanu nabywcy, to mamy do czynienia z usługą w rozumieniu efektu działalności ekonomicznej. Przykładem może być założenie internetowego konta bankowego w zagranicznym banku czy porada inwestycyjna udzielona przez telefon [Claessens, 2006], [Wunsch-Vincent, 2006].

Rysunek 1
Sposoby świadczenia usług w handlu międzynarodowym w świetle GATS

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD [2003]

Dla konsumpcji za granicą kluczowe jest opuszczenie swojego kraju przez nabywcę usługi i udanie się do innego państwa w celu skorzystania z tamtejszej oferty usługowej. Typowym przykładem jest wyjazd na zagraniczne leczenie lub w celach edukacyjnych. W przypadku usług finansowych można wskazać wypłatę gotówki z bankomatu na zagranicznych wakacjach lub dokonanie zagranicznej płatności za pomocą karty kredytowej.

Obecność handlowa jest związana z zagranicznymi inwestycjami bezpośrednimi. W tym przypadku usługodawca świadczy usługi za pośrednictwem przedstawicielstwa, oddziału lub przedsiębiorstwa zależnego, które posiada osobowość prawną i działa na terytorium innego członka WTO [Sauve, Wilkie, 2000]. Przykładem jest choćby zaciągnięcie kredytu hipotecznego przez obywatela Polski w banku mającym siedzibę w Polsce, ale z przewagą kapitału zagranicznego (np. Bank Zachodni WBK, w którego strukturze właścicielskiej dominuje kapitał hiszpański).

Ostatnia z wyżej wymienionych metod świadczenia usługi jest związana z przepływem siły roboczej. Wówczas zagraniczny usługodawca wysyła personel lub też usługę w innym państwie świadczy obcokrajowiec samodzielnie prowadzący działalność. W tym przypadku można się odwołać do zatrudnienia w banku mającym siedzibę w Polsce obywateli kraju pochodzenia dominującego akcjonariusza tego banku. Podkreślić jednak trzeba, że praktyka członków WTO niemal zablokowała ten kanał dystrybucji usług, co można wiązać z polityką ochrony rodzimego rynku pracy [Chanda, 2001], [Kruszka, 2006].

Kluczowe normy GATS to: klauzula największego uprzywilejowania; zasady dostępu do rynku oraz klauzula narodowego traktowania.

Klauzula największego uprzywilejowania (KNU), zapisana w art. II ust. 1 GATS, zrównuje prawa członków WTO wchodzących na wewnętrzny rynek innego państwa. Jeśli rząd jakiegoś kraju przyzna zagranicznym przedsiębiorstwom lub ich produktom specjalne przywileje, to wspomniana klauzula nakazuje rozciągnięcie tych uprawnień na wszystkich pozostałych sygnatariuszy GATS⁴. Nie muszą oni spełniać kryteriów, które stały za przyznaniem specjalnego traktowania, ale na mocy przepisów WTO są i tak nim objęci.

Zasady dostępu do rynku wewnętrznego (art. XVI ust. 2 GATS) nie są sformułowane wprost, lecz wskazują, jakie działania są zabronione wobec zagranicznych usługodawców i ich oferty. W toku prac nad GATS uznano, że należy do nich zaliczyć:

- ograniczenie liczby usługodawców,
- ograniczenie wartości transakcji, których przedmiotem jest usługa, albo limitowanie aktywów usługodawców,
- ograniczenie liczby transakcji usługowych lub całkowitej ilości produktów usługowych,

⁴ W odróżnieniu od KNU stosowanej w handlu towarami, GATS rozciąga wspomniany instrument nie tylko na produkty *per se*, ale również na ich dostawców. Szczegółową analizę zasad stosowania KNU wobec usług prezentuje [Mattoo, 2000].

- ograniczenie liczby zagranicznych osób fizycznych, które mogą być zatrudnione w danym podsektorze usług,
- ograniczenia nałożone na udział kapitału zagranicznego,
- wymóg szczególnego rodzaju podmiotowości prawnej zagranicznego usługodawcy.

Wymienione środki, z wyjątkiem ostatniego, stanowią egzemplifikację ilościowych ograniczeń handlowych [Hoekman, Primo Braga, 1997], [Arkell, 2002].

Klauzulę narodowego traktowania wprowadza art. XVII GATS. Na jego mocy państwo związane umowami WTO jest zobowiązane do przyznania usługodawcom i usługom pochodzącym z innego kraju sygnatariusza GATS, w odniesieniu do wszelkich środków wpływających na świadczenie usług, traktowania nie mniej korzystnego, niż przyznane własnym usługom i usługodawcom. Zatem można stwierdzić, że zasady dostępu do rynku i narodowe traktowanie to instrumenty o komplementarnym oddziaływaniu. Jeśli jakiś usługodawca dotrze ze swoją ofertą do zagranicznych nabywców, to na takim rynku może oczekiwać od rządu państwa goszczącego traktowania nie gorszego niż to, które spotyka rodzimych przedsiębiorców oferujących „podobne” usługi [Cossy, 2006].

Pokrótkie scharakteryzowane trzy normy GATS tworzą zręby niedyskryminacyjnego systemu międzynarodowego handlu usługami. Jednak poszczególne instrumenty tego układu mają różne zakresy obowiązywania [Schmidt, King, 2005].

Eliminacja dyskryminacji w handlu usługami, wsparta przejrzystością wewnętrznych regulacji, to podstawowe ustalenia GATS, czyli jedyne porozumienia w sprawie międzynarodowego świadczenia usług, które obowiązują w powszechnym wymiarze. Znacznie wcześniej niż utworzono WTO rozpoczął się jednak proces liberalizacji prowadzonej w mniej liczonym gronie, bo zawężonym tylko do pewnej grupy państw europejskich. Ze względu na wagę procesu integracji europejskiej konieczne jest odniesienie się do norm obowiązujących wewnątrz Unii Europejskiej.

Przepisy Unii Europejskiej

Europejski rynek wewnętrzny zasadza się na swobodzie przepływu: towarów, osób, usług i kapitału. Swobodę świadczenia usług, jako zasadę, wpisano już do *Traktatu ustanawiającego EWG* z 1957 r., który po wielu zmianach obowiązuje obecnie jako *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE)⁵. Przepis art. 26 ust. 2 wspomnianego traktatu stanowi, że rynkiem wewnętrznym Unii jest obszar bez granic wewnętrznych, w którym są zapewnione wymienione wyżej swobody, zgodnie z postanowieniami TFUE oraz *Traktatu o Unii Europejskiej* (TUE)⁶.

⁵ W pracy powoływana będzie wersja obowiązująca od czasu ratyfikacji Traktatu z Lizbony, zob. TFUE (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 83 z dnia 30 marca 2010 r.

⁶ TUE (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 83 z dnia 30 marca 2010 r.

Art. 57 TFUE, odmiennie niż GATS, podaje definicję usług, według której są nimi świadczenia wykonywane zwykle za wynagrodzeniem w takim zakresie, w jakim nie są one uregulowane przez postanowienia dotyczące swobodnego przepływu towarów, kapitału i osób. W szczególności usługi obejmują działalność: o charakterze przemysłowym, handlowym, rzemieślniczym lub też polegającą na wykonywaniu wolnych zawodów. Wobec usług zakazuje się ograniczania ich świadczenia wewnątrz Unii w odniesieniu do obywateli państw – członków UE mających swe przedsiębiorstwo w innym kraju członkowskim (art. 56 TFUE). Równocześnie treść art. 57 TFUE nakazuje, by w przypadku usług odwołać się do kryterium przejściowego ich świadczenia w innym kraju.

Tak ujęty zakres regulacji TFUE, wprowadzający element umiędzynarodowienia przepływu usług, praktycznie pokrywa się ze sposobami dostarczania usług według GATS–1 i GATS–4. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości objęło tymi normami także GATS–2 [Türk, 1998]. Z punktu widzenia niniejszej pracy podstawowe znaczenie mają usługi transgraniczne, tj. świadczone według GATS–1. Idea wewnętrznego rynku UE nie może być urzeczywistniona bez możliwości oferowania takich usług bez ograniczeń. W związku z tym prawo pierwotne UE nie wprowadza odmiennych regulacji dla transgranicznej dystrybucji usług, taktując ją jako równoprawny komponent podaży produktów.

Trochę odmiennie jest ukształtowany reżim prawny świadczenia usług przez ustanawianie zagranicznego podmiotu zależnego (GATS–3 w prawie WTO). W tym przypadku TFUE odsyła do przepisów prawa przedsiębiorczości, które kształtują swobodę tworzenia przedsiębiorstw. Kryterium rozgraniczenia jest czas świadczenia, a więc także powtarzalność czy wręcz ciągłość działalności.

W stosunku do członków Unii TFUE wyraźnie ustanawia zasadę traktowania narodowego, zatem kraje członkowskie zobowiązane są do traktowania obcych usług i usługodawców w taki sam sposób, jak usługi i podmioty krajowego pochodzenia (art. 61 TFUE). Mimo takich postanowień Trybunał Sprawiedliwości stwierdził, że klauzula narodowa odnosi się w tej samej mierze do usługobiorcy [Türk, 1998].

Pomimo założonej w TFUE swobody świadczenia usług na rynku wewnętrznym, praktyczne korzystanie z niej było silnie ograniczone przez przepisy krajowe. Chęć przewyciężenia tej bariery stała się najważniejszym motywem uchwalenia, horyzontalnej w zamierzeniach, *Dyrektywy o usługach*⁷. W ostatecznie przyjętej wersji znalazło się jednak bardzo wiele wyłączeń przedmiotowych, w tym także dotyczący usług finansowych [Petsch, 2006]. Z tego względu są one poddane osobnemu reżimowi prawnemu – tu: przepisom regulującym świadczenie usług bankowych. W związku z tym należy poznać podstawowe normy w tym zakresie.

Praktykowanie generalnej swobody usług transgranicznych nie może się urzeczywistnić bez dokonania modyfikacji norm prawa wtórnego (por. art. 59 ust. 1 TFUE) oraz regulacji krajowych. Zmiany odbywały się wieloetapowo,

⁷ Dyrektywa 2006/123/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. dotycząca usług na rynku wewnętrznym, Dz. Urz. UE L 376 z dnia 27 grudnia 2006 r.

każdorazowo akcentując rolę dyrektyw. Na ich podstawie stworzono minimalny poziom harmonizacji przepisów regulujących funkcjonowanie banków w UE, a krajowi ustawodawcy dokonali implementacji norm dyrektyw do wewnętrznego porządku prawnego.

W przypadku działalności bankowej uchwalono szereg aktów, które obecnie zostały skodyfikowane w *Przereadagowanej skonsolidowanej dyrektywie bankowej*⁸. Z punktu widzenia bankowości transgranicznej, kluczowe znaczenia mają normy art. 6 i 23 wspomnianej wyżej dyrektywy. Pierwsza wprowadza obowiązek uzyskania zezwolenia przez instytucje przyjmujące depozyty i udzielające kredytów. Druga ustanowiła „jednolitą licencję bankową”. W związku z tym bank, który otrzymał zezwolenie wymagane według porządku prawnego jednego z państw członkowskich UE, uzyskał prawo do dokonywania transgranicznych czynności bankowych w pozostałych krajach UE, bez konieczności aplikowania o kolejne autoryzacje. W ten sposób urzeczywistniono ideę wzajemnego uznawania zezwoleń, które wydano przy harmonizacji minimalnego poziomu wymagań.

Z zasadą „jednolitej licencji bankowej” wiąże się poddanie instytucji kredytowej obecnej w innym państwie członkowskim UE na zasadach transgranicznych (lub poprzez oddział) nadzorowi organu państwa pochodzenia. Uprawniony podmiot nadzoruje wypełnianie przez dany bank warunków zawartych w zezwoleniu, tj. wymogów kapitałowych, reguł ostrożnościowych, dostosowania się do zasad prowadzenia działalności według wcześniej udostępnionych planów, dawania rękojmi rzetelności członków organów statutowych danego banku [Bacia, 2011].

Odpowiednie organy nadzoru państwa goszczącego są jednak uprawnione do otrzymania notyfikacji w sprawie zagranicznego banku korzystającego z „jednolitej licencji”. Notyfikacja potwierdza uzyskanie zezwolenia na świadczenie usług bankowych oraz wskazuje na poddanie się nadzorowi przez organ państwa domicylu.

Należy podkreślić, że utworzenie przez zagraniczną instytucję kredytową odrębnego prawnie podmiotu zależnego, a nie oddziału, nie podlega zasadzie „jednolitej licencji”. W takim razie rozpoczęcie działalności przez bank zależny od innego banku zagranicznego wymaga otrzymania zezwolenia od uprawnionych organów państwa goszczącego.

Art. 9 *Przereadagowanej skonsolidowanej dyrektywie bankowej* określa minimalny kapitał założycielski dla instytucji kredytowej (bo tak formalnie w dyrektywach unijnych określone są banki) na równowartość 5 mln. euro. Wszystkie banki działające w Unii Europejskiej, a zatem także te, które oferują swe usługi na zasadach ściśle transgranicznych, obowiązują ujednolicony wymagany współczynnik wypłacalności (art. 75 *Przereadagowanej skonsolidowanej dyrektywy bankowej*), a także pułapy koncentracji zaangażowania (art. 111 *Przereadagowanej skonsolidowanej dyrektywy bankowej*) oraz limit znacznego pakietu akcji w podmiotach niefinansowych (art. 120 *Przereadagowanej skonsolidowanej*

⁸ Dyrektywa 2006/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe (wersja przereadagowana), Dz. Urz. UE L 177 z dnia 30 czerwca 2006 r.

dyrektywy bankowej). Harmonizacji poddano także kwestie gwarancji depozytów. Na mocy dyrektywy 94/19 z 1994 r. państwa należące do UE zostały zobowiązane do ustanowienia systemu gwarantowania wkładów bankowych do wysokości 100 tys. euro⁹.

Podsumowując analizę regulacji w sprawie usług bankowych warto podkreślić, że przepisy obowiązujące zarówno w UE, jak i w WTO tak samo definiują transgraniczne świadczenie usług. Do tego rodzaju zdarzenia dochodzi, gdy usługa jest świadczona na rzecz nabywcy rezydującego na terytorium innego państwa, przy czym ani usługodawca, ani usługobiorca nie opuszczają państwa swej rezydencji. Oba prezentowane zespoły norm dopuszczają transgraniczne świadczenie usług bankowych. Między wskazanymi systemami prawnymi istnieje jednak bardzo duża różnica.

Członkostwo w WTO wymaga złożenia deklaracji liberalizacyjnej wobec świadczenia transgranicznego, a jego treść pozostaje suwerenną decyzją danego państwa. W związku z tym dany kraj może wyłączyć bankowość transgraniczną spod regulacji GATS. Wówczas zastosowanie mają przepisy rodzimego porządku prawnego. Przykładowo polski rząd tak właśnie postąpił, a więc wykonywanie czynności bankowych przez podmioty zagraniczne wymaga kapitałowego zaangażowania w Polsce, tj. utworzenia oddziału lub banku zależnego [Kruszka, 2011]. Każdorazowo potrzebne jest wówczas zezwolenie Komisji Nadzoru Finansowego.

Stosunki gospodarcze, w których stronami są podmioty z państw Unii Europejskiej nie są regulowane normami WTO. Zastosowanie mają wówczas przepisy pierwotnego oraz wtórnego prawa wspólnotowego. Na ich mocy wszystkie państwa UE muszą w pełni dopuszczać transgraniczne świadczenie usług bankowych, co jest zgodne z ideą wewnętrznego rynku Unii. Szereg szczegółowych norm tworzy dosyć rozbudowany reżim prawny dla usług bankowych, ale ogólny ich wydźwięk to gwarantowanie swobody międzynarodowego świadczenia usług na zintegrowanym bankowym rynku UE.

Bankowość transgraniczna w ujęciu ilościowym

W prezentowanym opracowaniu analiza danych opisujących bankowość transgraniczną zawężona została do informacji o podstawowych czynnościach bankowych, tj. przyjmowaniu wkładów pieniężnych oraz udzielaniu kredytów. Praktyka sprawozdawcza instytucji kredytowych utrudnia jednoznaczne wyodrębnienie tego rodzaju usług. Co prawda dostępne są dane o zobowiązaniach i należnościach od nierezydentów, ale nie wiadomo czy powstały one przy okazji fizycznej obecności nierezydenta (lub jego reprezentanta) w państwie domicylu danego banku, czy też zawiązanie stosunku prawnego odbyło się na odległość.

⁹ Dyrektywa 94/19/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 maja 1994 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów, Dz. Urz. WE L 135 z dnia 31 maja 1994 r. zmieniona w tej kwestii na mocy Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/14/WE z dnia 11 marca 2009 r. zmieniającej dyrektywę 94/19/WE w sprawie systemów gwarancji depozytów w odniesieniu do poziomu gwarancji oraz terminu wypłaty, Dz. Urz. UE L 68 z dnia 13 marca 2009 r.

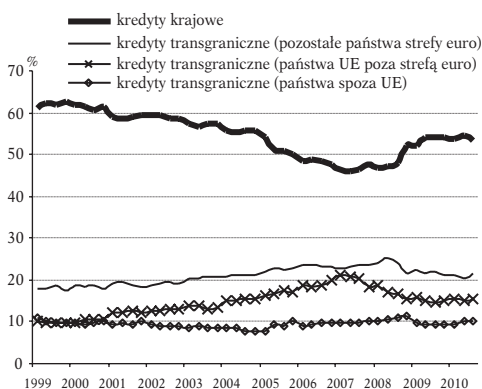
Należy jednak przypuszczać, że korzystanie z podstawowych usług bankowych w trakcie podróży zagranicznych ma incydentalne znaczenie. W związku z tym dane o zobowiązaniach i należnościach wynikających ze świadczenia usług nierezydentom będą interpretowane jako informacje o rozmiarach transgranicznej aktywności bankowej.

Podstawowym źródłem powyżej zdefiniowanych informacji są zagregowane bilanse monetarnych instytucji finansowych. Analizy prowadzone w niniejszej pracy koncentrują się na państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Jednak uznano, że warto także prześledzić procesy obserwowane w strefie euro, traktując ją jako swoisty układ odniesienia. Bilanse instytucji finansowych¹⁰ publikuje Europejski Bank Centralny. Strukturę wkładów i kredytów¹¹ instytucji finansowych strefy euro zaprezentowano na rysunkach 2-5.

Jak wynika z dostępnych danych, strefa euro charakteryzuje się daleko posuniętą integracją transgraniczną w zakresie operacji międzybankowych. Do połowy 2008 r. kredyty udzielone monetarnym instytucjom finansowym bez obecności handlowej systematycznie zwiększały swój udział w łącznej wartości kredytów dla tego rodzaju usługobiorców. W przeddzień światowego kryzysu finansowego (lata 2006-2007) odsetek przypadający na kredyty transgraniczne wyniósł blisko 55%. Od połowy 2008 r. nastąpiła zmiana tej tendencji i ponownie przewagę zyskały kredyty krajowe. Ostatnie kwartały wskazują na stabilizację udziału kredytów transgranicznych na poziomie 45% łącznego wolumenu kredytów dla monetarnych instytucji finansowych.

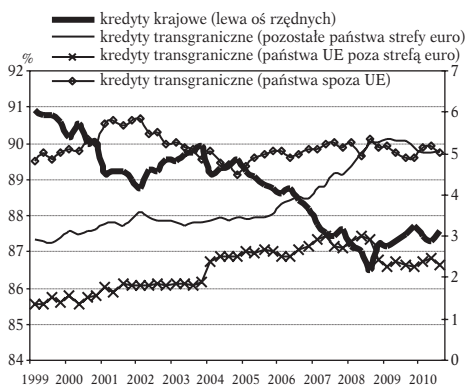
Rysunek 2

Struktura kredytów dla monetarnych instytucji finansowych w strefie euro

Rysunek 3

Struktura kredytów dla sektora niefinansowego w strefie euro

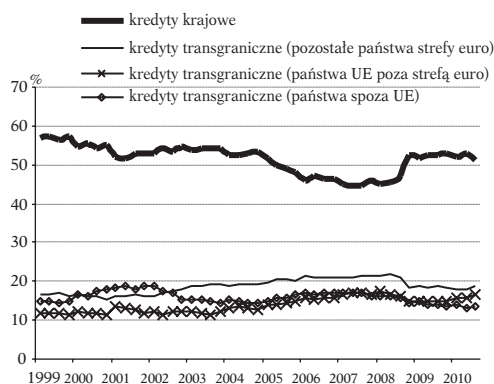
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EBC

¹⁰ Za każdym razem z danych wyłączony był Eurosystem, tj. Europejski Bank Centralny wraz z krajowymi bankami centralnymi państw strefy euro. Pominięto także wielkości przypisane Estonii, Słowacji i Słowenii.

¹¹ W niniejszej pracy przyjęto ekonomiczne, a nie prawne rozumienie kredytu. W związku z tym używano zagregowanych danych EBC, w których nie wydziela się kredytów bankowych i pożyczek pieniężnych.

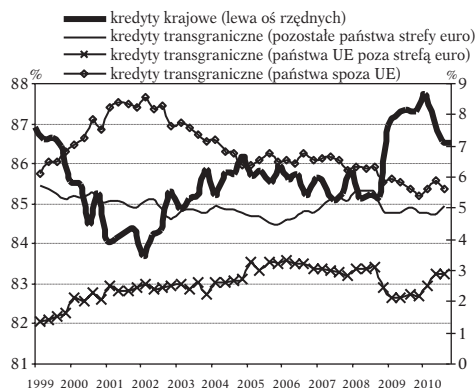
Rysunek 4

Struktura depozytów monetarnych instytucji finansowych w strefie euro

Rysunek 5

Struktura depozytów sektora niefinansowego w strefie euro

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EBC

Odmienne kształtuje się sytuacja w zakresie świadczenia usług dla podmiotów niefinansowych. W tym przypadku udział kredytów transgranicznych wynosił zaledwie 9% w 1999 r., by zwiększyć się do 13,5% w połowie 2008 r. Od tego momentu ponownie zyskały na znaczeniu kredyty oferowane wewnątrz danego państwa, choć przyrost wyniósł tylko około 1 punktu procentowego. Trochę większy odsetek usług transgranicznych przypada na depozyty składane przez sektor niefinansowy – do połowy 2008 r. było to około 15% ogólnej wartości wkładów tej grupy deponentów. W kolejnych dwóch kwartałach pojawił się spadek udziałów o około 2,5 punktu procentowego. W ostatnim badanym okresie w sposób transgraniczny zdeponowano około 13,5% łącznej wartości wkładów sektora niefinansowego.

Innym źródłem informacji o bankowości transgranicznej są opracowania Banku Rozrachunków Międzynarodowych (*Bank of International Settlements* – BIS). Zamieszcza się tam dane o międzynarodowych należnościach i zobowiązaniach (w USD) w ujęciu skonsolidowanym, tj. dane uwzględniają operacje wykonywane również przez zagraniczne podmioty zależne [BIS, 2009]. Zasadą BIS jest wyodrębnianie wartości kredytów transgranicznych (*cross – border claims*) oraz takich, które są oferowane przez zagraniczne banki zależne i oddziały (*foreign subsidiaries and branches*) rezydentom państw przyjmujących (*local claims*). Suma obu komponentów jest określana mianem zagranicznych zobowiązań (*foreign claims*).

Podkreślić trzeba, że skonsolidowane dane spływają do BIS tylko od stosunkowo nielicznego grona 30 państw raportujących. Co prawda znajdują się wśród nich wszystkie najlepiej rozwinięte gospodarki, tj. UE-15, USA, Japonia, Singapur, Hongkong, a także najważniejsi przedstawiciele państw rozwijających się: Brazylia, Indie, Meksyk, Turcja. Mimo wszystko brak w tej grupie przedstawicieli Europy Środkowo-Wschodniej.

Bardzo ważne jest przedstawienie w danych BIS podmiotowej struktury przepływów zagranicznych, tzn. można określić skąd do danego państwa napłynęły fundusze, tyle że kierunki te są zawężone tylko do grupy państw raportujących. Z drugiej strony mankamentem jest publikowanie tak prezentowanych danych tylko dla agregatu jakim są zagraniczne zobowiązania (*foreign claims*). Co prawda BIS dysponuje również informacjami o geograficznym rozbiću wartości usług transgranicznych, ale banki centralne państw raportujących opatrzyły te wskaźniki klauzulą poufności¹².

Ponieważ większość państw z Europy Środkowo-Wschodniej nie przyjęła euro, badając rozmiary bankowości transgranicznej w analizowanej grupie nie można skorzystać z ujednoczonych danych Europejskiego Banku Centralnego. Z kolei informacje publikowane przez narodowe banki centralne nie zawsze odnoszą się do operacji z nierezydentami. W związku z tym konieczne było wykorzystanie danych opracowanych przez BIS.

W pierwszej kolejności należało określić państwa, które zaangażowane są w transgraniczne świadczenie usług bankowych dla podmiotów z Europy Środkowo-Wschodniej. Jak już wspomniano dane BIS wskazują na łączną wartość takich operacji, ale brakuje rozbięcia po stronie podaży usług, co podkreślają Weistroffer i Möbert [2010]. W związku z tym pomocniczo sięgnięto do informacji o strukturze szerszej kategorii jaką są zagraniczne zobowiązania. Dane dla roku 1999 oraz 2010 przedstawiono w tablicy 1.

Tablica 1
Struktura (w %) zagranicznych zobowiązań bankowych państw z Europy Środkowo-Wschodniej według wierzycieli

Wyszczególnienie	1999	2010
Austria	12,05	21,53
Belgia	5,57	10,21
Francja	5,01	5,81
Grecja	b.d.	4,68
Holandia	6,90	5,44
Japonia	3,35	0,76
Niemcy	34,31	12,82
Szwecja	3,41	7,13
USA	2,87	2,78
Wielka Brytania	4,74	1,78
Włochy	4,38	14,15
Inne	17,41	12,91

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIS [1999 i 2011]

¹² Jest to informacja przekazana autorowi przez *Monetary and Economic Department* BIS.

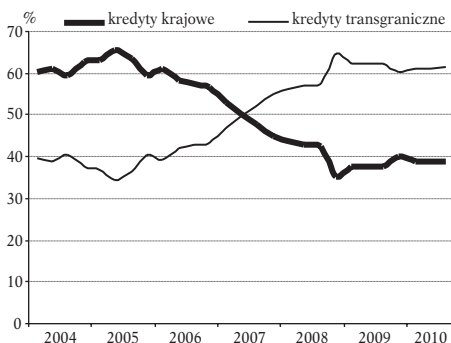
Zaprezentowane wskaźniki dowodzą, że zagraniczne zobowiązania członków UE z Europy Środkowo-Wschodniej są generalnie zaciągane w bankach Zachodniej Europy. Największą ekspansję w ciągu badanego okresu przeprowadziły banki austriackie, włoskie oraz belgijskie. Podkreślić jeszcze raz należy, że w tabelicy 1 przedstawiono strukturę zagranicznych zobowiązań, które zawierają także informacje o usługach oferowanych rezydentom przez banki inkorporowane w państwie goszczącym, ale kapitałowo zależne od banku zagranicznego. Liczne przejścia zrealizowane w Europie Środkowo-Wschodniej przez austriacki Reiffeisen lub Erste, włoski UniCredit lub Intesa Sanpaolo, bądź belgijskie KBC skutkują takim właśnie geograficznym rozkładem *foreign claims*.

Z uwagi na powyższe fakty można przypuszczać, że podobną charakterystykę ma struktura usług transgranicznych, tj. prym wiodą w nich rozwinięte państwa należące do strefy euro. Niestety jest to tylko przypuszczenie, którego nie można w pełni dowieść ze względu na brak danych.

W niniejszej pracy informacje o wartości transgranicznych kredytów zaciąganych przez podmioty z Europy Środkowo-Wschodniej oraz wkładów bankowych składanych przez to grono deponentów zaczerpnięto ze statystyk BIS. Nie pochodzą one wprost z publikacji Banku Rozrachunków Międzynarodowych, lecz z bazy *The Joint External Debt Hub* (JEDH)¹³. Jest to źródło wspólnie stworzone przez BIS, OECD, Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Bank Światowy. Podkreślić trzeba, że kraje Europy Środkowo-Wschodniej nie należą do grona państw raportujących BIS, zatem każdorazowo informacje należy tak interpretować, że kredyt (depozyt) jest zaciągnięty (złożony) przez podmiot z państw okresu transformacji, a drugą stroną umowy jest bank z państwa raportującego BIS. Jak już wspomniano założono, że są to instytucje kredytowe ze strefy euro, ujmowanej w grupę 12 państw należących do tej strefy w pierwszej kolejności.

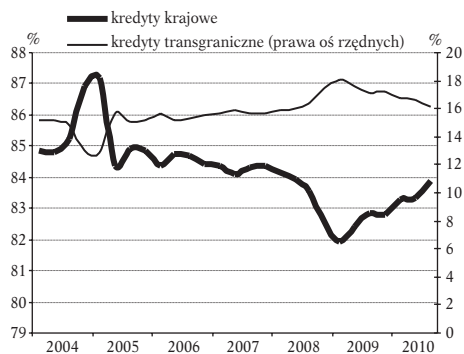
Rysunek 6

Struktura kredytów dla monetarnych instytucji finansowych w Europie Środkowo-Wschodniej

Rysunek 7

Struktura kredytów dla sektora niefinansowego w Europie Środkowo-Wschodniej

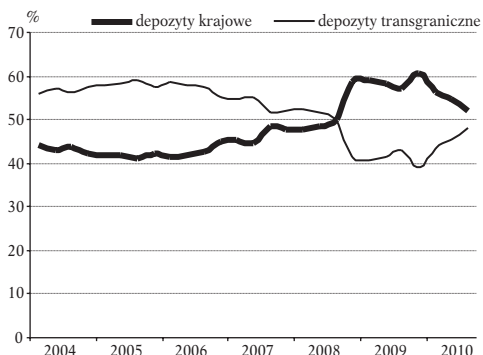
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *The Joint External Debt Hub* oraz EBC

¹³ Patrz: www.jedh.org

Dane pozyskane z JEDH pozwalają na dokonanie rozbicia na usługi nabywane przez monetarne instytucje finansowe¹⁴ oraz podmioty niefinansowe. Ich wartość odniesiono do analogicznych usług oferowanych przez banki działające na rodzimym rynku i posiadające status rezydenta. W efekcie można było określić strukturę depozytów i kredytów podmiotów działających w badanej dziesiątce państw Europy Środkowo-Wschodniej. Tak przygotowane wskaźniki zaprezentowano na rysunkach 6-9.

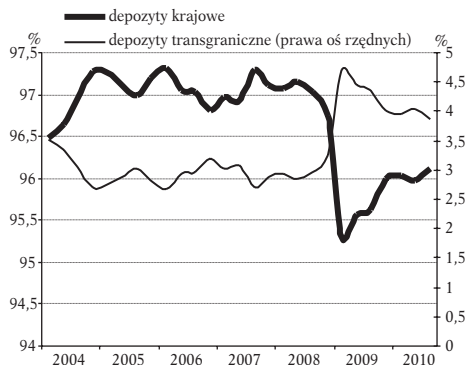
Rysunek 8

Struktura depozytów monetarnych instytucji finansowych w Europie Środkowo-Wschodniej

Rysunek 9

Struktura depozytów sektora niefinansowego w Europie Środkowo-Wschodniej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *The Joint External Debt Hub* oraz EBC

Zaprezentowane dane dowodzą, że zjawiska obserwowane w krajach Europy Środkowo-Wschodniej mają podobny charakter do tych, które zachodzą w strefie euro. Ponownie można stwierdzić, że bankowość transgraniczna na bardzo duże znaczenie dla instytucji finansowych. W ich przypadku udział kredytów oferowanych na zasadach swobody usług przekroczył w 2007 r. 50% ogólnej wartości udzielonych kredytów i systematycznie wzrastał, by na koniec 2008 r. osiągnąć 62%. Kolejne kwartały, czyli okres kryzysu finansowego, przyniosły stabilizację na poziomie około 60%. W tym samym czasie nastąpił spadek udziału wkładów składanych transgranicznie do około 40% łącznej wartości depozytów. Odwrócenie tego spadku nastąpiło pod koniec 2010 r. i wówczas odsetek przypadający na tę formę usług bankowych ponownie wzrósł do około 50%.

Podmioty niefinansowe są mniej zainteresowane ofertą transgraniczną, co szerzej analizuje Schäfer [2009]. Co prawda udział kredytów zaciąganych za granicą jest wyższy niż w strefie euro, ale i tak wynosi tylko nieco ponad 16%. Także w tym przypadku zauważa się zmniejszenia korzystania z pożyczek zagranicznych w okresie kryzysu finansowego.

Najmniejszy stopień integracji europejskiego rynku bankowego można dostrzec w przypadku depozytów składanych przez niefinansowe podmioty

¹⁴ Ponownie wyłączone były banki centralne.

z Europy Środkowo-Wschodniej. Udział wkładów zagranicznych był w badanej grupie państw blisko trzykrotnie mniejszy niż analogiczny wskaźnik dla strefy euro i wyniósł, średnio, nieco ponad 3%. Na przełomie lat 2008/2009 nastąpił raptowny wzrost tego udziału do 4,7%, by w kolejnym kwartałach ponownie spaść poniżej 4%.

Determinanty transgranicznego świadczenia usług bankowych w Europie Środkowo-Wschodniej

Metodyka analizy

Jak już wcześniej zaznaczono, przedmiotem empirycznej analizy były zjawiska zachodzące w wybranej dziesiątce państw Europy Środkowo-Wschodniej. Grupa ta składała się z Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier. Dla wymienionych państw zgromadzono kwartalne szeregi czasowe obejmujące okres od początku 1998 r. do trzeciego kwartału 2010 r.

Zgromadzony materiał źródłowy wykorzystuje wskaźniki pozyskane w przekrojach czasowych i przestrzennych. Z tego względu najlepiej odwołać się do narzędzi wykorzystywanych w szacowaniu relacji dla danych panelowych [Baltagi, 2005].

Z całej gamy czynności bankowych modelowaniu poddano transgraniczne oferowanie kluczowych usług, tj. udzielanie kredytów i przyjmowanie depozytów. W obu przypadkach dokonano podziału na usługi świadczone monetarnym instytucjom finansowym oraz sektorowi niefinansowemu.

W pracy przyjęto, że podstawową rolę banku jest pośrednictwo finansowe polegające na ekonomicznym kojarzeniu deponentów i kredytobiorców, które skutkuje przekształceniem oszczędności w kredyt. Z tego względu uznano, że największe znaczenie ma świadczenie usług bankowych sektorowi niefinansowemu. Dlatego w dalszej analizie pominięto modelowanie kredytów i depozytów międzybankowych, gdyż nie są one elementem tak pojmowanego pośrednictwa finansowego. Podobnie postępują Buch [2004] oraz Borio, McCauley, McGuire [2011].

Z uwagi na potencjalnie odmienne zestawy determinant transgranicznego świadczenia poszczególnych rodzajów usług bankowych podjęto próbę ekonometrycznego oszacowania relacji zapisanych jako:

$$\Delta cre_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta gdpb_{it} + \alpha_2 \Delta gdpEU-12_t + \alpha_3 \Delta exchange\ rate_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\Delta dep_{it} = \beta_0 + \beta_1 \Delta gdpb_{it} + \beta_2 \Delta gdpEU-12_t + \beta_3 \Delta exchange\ rate_{it} + \beta_4 DIFRATE_{it} + \xi_{it} \quad (2)$$

gdzie:

cre – wolumen kredytów transgranicznych (stan na koniec okresu),

dep – wolumen depozytów transgranicznych (stan na koniec okresu),

gdpb – PKB analizowanego państwa z Europy Środkowo-Wschodniej,

gdpEU-12 – PKB strefy euro ujmowanej jako grono 12 pierwotnych członków¹⁵,
exchange rate – lokalny nominalny kurs walutowy dolara USA (stan na koniec okresu),

DIFRATE – różnica między nominalną stopą oprocentowania depozytów w strefie euro a lokalną stopą oprocentowania depozytów,

ε , ξ – składniki losowe,

α , β – parametry równań,

i: indeks państwa,

t – czas,

Δ – roczna stopa zmian.

W powyższym zestawieniu użycie małych liter oznaczało, że wartości zmiennych podlegały logarytmowaniu. Badając wielkości wyrażone w pieniądzu, np. wolumen kredytów, czy PKB każdorazowo posługiwano się wartością nominowaną w USD w cenach stałych z roku 2005 r. Do konwersji stosowano nominalny kurs walutowy, a miernikiem cen był deflator PKB (2005 = 100). Wartości zmiennych opisywanych zaczerpnięto z JEDH, wartości zmiennych opisujących pobrano z bazy Eurostatu, z wyłączeniem *DIFRATE*, w przypadku której posłużono się *International Financial Statistics* Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Użycie w relacjach (1) i (2) zmiennych informujących o dynamice PKB jest odwołaniem się do modelu grawitacyjnego Tinbergena [1962], w którym przepływy międzynarodowe objaśnia się swoiście pojmowanym „przyciąganiem” zależnym do stopnia rozwoju gospodarczego [McGuire, Tarashev, 2008]. Konieczność uwzględnienia kursu walutowego USD wynika z faktu używania dolara amerykańskiego jako środka rozrachunkowego w światowych przepływach kapitałowych. Różnica oprocentowania depozytów jest z kolei elementem wypychającym (*push factor*) oszczędności z lokalnego sektora bankowego [Herman, Mihajlek, 2010].

W następnym etapie rozbudowano zależności (1) i (2), tj. dodano kolejne zmienne. Pierwszy blok miał za zadanie zidentyfikować zaburzenia na rynku finansowym. W tym celu wprowadzono wskaźnik będący różnicą między stawką EURIBOR dla trzech miesięcy a oprocentowaniem trzymiesięcznych niemieckich bonów skarbowych. Uwzględniono także implikowaną zmienność opcji, dla których instrumentem bazowym jest indeks Euro Stoxx 50 (dane z bazy Bloomberg). W podobny sposób turbulencje na rynku finansowym ujmują Kamil i Rai [2010] oraz Takats [2010].

Kolejną zmienną włączono do relacji (1). W tym przypadku dążono do zidentyfikowania ekonomicznego stanu sektora, który był kredytobiorcą. Z uwagi na to, że analizowano sektor niefinansowy, który składa się z gospodarstw domowych i przedsiębiorstw niefinansowych, uznano że zmienną równie istotną dla obu grup jest stopa zmian bezrobocia (dane Eurostatu).

Ostatni zestaw zmiennych wprowadzono do relacji (2). Z jednej strony uznano, że lokowanie pieniędzy w bankach, a więc gromadzenie oszczędności

¹⁵ Grupa UE-12 to: Austria, Belgia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Portugalia, Niemcy, Włochy.

może zależeć od poziomu otrzymywanych dochodów z pracy. Dlatego uwzględniono zmiany jednostkowego kosztu pracy (dane Eurostatu). Z drugiej strony założono, że alternatywą dla oszczędzania w bankach może być lokowanie nadwyżek finansowych na rynku kapitałowym. Dlatego do relacji (2) dołączono stopę zwrotu z lokalnych indeksów giełdowych (dane z bazy Bloomberg).

Panelowe testy pierwiastka jednostkowego

Z uwagi na zamiar oszacowania relacji (1) i (2) z użyciem danych panelowych konieczne było wykorzystywanie szeregów czasowych. Dlatego przed przystąpieniem do szacowania parametrów funkcji regresji przeprowadzono panelowe testy pierwiastka jednostkowego. Odwołano się do najpopularniejszych testów tego rodzaju, tj. testów Levina, Lina i Chu; Ima, Pesarana i Shina oraz Maddali i Wu [Strzała, 2009]. Wszystkie wymienione testy zakładają hipotezę zerową o braku stacjonarności zmiennej. Dysponując informacjami o stopniu zintegrowania można było przystąpić do dalszych estymacji.

Tablica 2

Wyniki panelowych testów pierwiastka jednostkowego

Wyszczególnienie	Test LLC		Test IPS		Test MW	
	statystyka testowa	<i>p</i> – value	statystyka testowa	<i>p</i> – value	statystyka testowa	<i>p</i> – value
<i>Δcre</i>	-0,41	0,34	-2,09	0,02	35,21	0,02
<i>Δdep</i>	0,50	0,67	-4,59	0,00	61,78	0,00
<i>DIFRATE</i>	-3,96	0,00	-2,38	0,00	40,21	0,00
<i>Δexchange rate</i>	-3,09	0,00	-4,32	0,00	53,34	0,00
<i>Δgdpb</i>	-1,58	0,06	-3,12	0,00	39,96	0,00
<i>ΔgdpEU-12</i>	-2,33	0,00	-4,04	0,00	48,33	0,00
<i>Δlabor</i>	0,88	0,82	-1,89	0,03	35,82	0,02
<i>SPREAD</i>	-4,12	0,00	-2,39	0,01	29,73	0,07
<i>Δstock</i>	-5,02	0,00	-7,20	0,00	91,30	0,00
<i>Δunemp</i>	-1,44	0,07	-2,73	0,00	36,15	0,01
<i>V2X</i>	-2,95	0,00	-4,19	0,00	50,07	0,00

Objaśnienia: test LLC – test Levina, Lina, Chu; test IPS – test Ima, Pesarana, Shina; test MW – test Maddali, Wu; *cre* – realna wartość kredytów dla sektora niefinansowego; *cref* – realna wartość kredytów dla monetarnych instytucji finansowych; *dep* – realna wartość depozytów transgranicznych sektora niefinansowego; *DIFRATE* – różnica między stopą oprocentowania depozytów w strefie euro a lokalną stopą oprocentowania depozytów; *exchange rate* – lokalny nominalny kurs USD; *gdpb* – lokalny PKB; *gdpEU-12* – PKB strefy euro, składającej się z grupy UE-12; *labor* – wskaźnik jednostkowego kosztu pracy; *SPREAD* – różnica pomiędzy stawką EURIBOR 3M a oprocentowaniem niemieckich bonów skarbowych 3M; *stock* – stopa zwrotu z indeksu lokalnego rynku papierów wartościowych; *unemp* – poziom bezrobocia; *V2X* – implikowana zmienność opcji, dla których instrumentem bazowym jest indeks *Euro Stoxx 50*. Użycie małych liter oznacza, że badano indeksy dynamiki (podstawą był analogiczny kwartał roku poprzedniego), które następnie logarytmowano; użycie wielkich liter oznacza, że badano poziomy zmiennych i nie przeprowadzono logarytmowania.

Źródło: opracowanie własne

Wyniki panelowych testów pierwiastka jednostkowego zamieszczono w tabelicy 2. Empiryczne wartości statystyk testowych i skojarzone z nimi wartości granicznego poziomu istotności generalnie nakazują odrzucić hipotezę o braku stacjonarności analizowanych zmiennych na standardowo przyjmowanym poziomie istotności wynoszącym 5%¹⁶. Pozwoliło to przejść do dalszych estymacji bez obawy uzyskania relacji pozornych.

Wyniki estymacji

W pierwszej kolejności oszacowano relacje opisujące roczne stopy zmian realnego wolumenu kredytów transgranicznych dla sektora niefinansowego. Uzyskane rezultaty przedstawiono w tabelicy 3.

Tabela 3
Funkcje regresji dla przyrostów wolumenu kredytów dla sektora niefinansowego

Zmienna opisująca	Wartości parametrów				
	model podstawowy (i)	model ze zmiennymi identyfikującymi zaburzenia na rynku finansowym			model ze stopą zmian bezrobocia (v)
		(ii)	(iii)	(iv)	
stała	0,12 (0,00)	0,24 (0,00)	0,04 (0,15)	0,27 (0,00)	0,16 (0,00)
Δgdp_b	1,97 (0,00)	1,97 (0,00)	2,04 (0,00)	1,90 (0,00)	1,10 (0,01)
Δgdp_{EU-12}	-1,99 (0,01)	-1,65 (0,02)	-0,95 (0,20)	-2,71 (0,00)	-1,95 (0,01)
$\Delta exchange\ rate$	-0,88 (0,00)	-0,84 (0,00)	-0,87 (0,00)	-0,87 (0,00)	-0,81 (0,00)
<i>SPREAD</i>		0,19 (0,00)	0,13 (0,13)		
V2X		-0,007 (0,00)		-0,005 (0,00)	
$\Delta unemp$					-0,25 (0,00)
Statystyki diagnostyczne					
R ²	0,32	0,40	0,35	0,34	0,34
F	62,36 (0,00)	53,28 (0,00)	54,15 (0,00)	51,49 (0,00)	51,57 (0,00)
liczba obserwacji	470	470	470	470	470
χ^2_H	2,76 (0,44)	2,82 (0,43)	2,74 (0,62)	2,65 (0,65)	3,50 (0,58)

Objaśnienia: liczby w nawiasach to graniczne wartości prawdopodobieństwa. Pogrubiono parametry istotne na poziomie 5%. χ^2_H – empiryczna wartość statystyki testu Hausmana. Pozostałe objaśnienia jak w tabelicy 2.

Źródło: obliczenia własne

¹⁶ Przyjęto, że dany wniosek musi być poparty przez wyniki co najmniej dwóch testów.

W przypadku podstawowego modelu, zgodnego z relacją (1), wszystkie zmienne opisujące okazały się statystycznie istotne. Zauważyć należy, że wzrostowi gospodarczemu państwa pochodzenia dłużnika towarzyszy wzrost realnej wartości kredytów udzielonych transgranicznie. Podobny rezultat, tyle że w odniesieniu do innej grupy państw, uzyskali Derviz i Podpiera [2007] oraz Hermann i Mihajlek [2010]. Z drugiej strony szybszy wzrost PKB strefy euro wiąże się ze zmniejszeniem akcji kredytowej dla podmiotów niefinansowych z Europy Środkowo-Wschodniej. Grupę UE-12 tworzą państwa o najwyższych dochodach, a ich integracja finansowa sprawia, że można tę grupę traktować jako synonim rynku krajowego dla banków z tych państw. Zatem poprawa stanu gospodarki „krajowej” zmniejsza skłonność do podejmowania transgranicznej działalności na rynkach wschodzących.

W wyniku przeprowadzonej estymacji otrzymano ujemny parametr stojący przy zmianach nominalnego kursu USD. Zasadne jest zatem stwierdzenie, że deprecjacja pieniądza państw Europy Środkowo-Wschodniej zmniejsza wartość transgranicznych kredytów. Wynika to z faktu, iż zaciągający walutową pożyczkę za granicą ponosi większe ekonomiczne ciężary spłaty w sytuacji spadku kursu rodzimego pieniądza.

Powyższy zestaw determinant został rozszerzony o zmienne identyfikujące zaburzenia na rynku finansowym. Wzrost wartości zmiennej *SPREAD* oznacza pojawienie się turbulencji na europejskim rynku pieniężnym¹⁷. Doświadczenie ostatniego kryzysu wskazuje, że w tym samym czasie mają miejsce istotne zaburzenia funkcjonowania lokalnych rynków międzybankowych, co znajduje swoje odbicie w zaostrzeniu polityki kredytowej krajowych banków. Wówczas podmioty niefinansowe mogą być w większym stopniu zainteresowane sięgnięciem po kredyty oferowane transgranicznie.

Zmienna *V2X* opisywała zmienność implikowaną opcji, dla których instrumentem bazowym był indeks Euro Stoxx 50. Wzrost *V2X* należy interpretować jako wzrost niepewności na rynku kapitałowym strefy euro, co może się wiązać z niechęcią banków do zintensyfikowania zagranicznej akcji kredytowej. W związku z tym oczekiwano ujemnego parametru stojącego przy *V2X*. Empiryczna wartość oszacowania odpowiadała oczekiwaniom, a związek *V2X* i zmiennej Δcre okazał się statystycznie istotny. Podobny rezultat uzyskał Takats [2010].

Do relacji (1) dla sektora niefinansowego włączono także stopę zmian bezrobocia. Uznano bowiem, że jest to zmienna opisująca ekonomiczną sytuację zarówno gospodarstw domowych, jak też przedsiębiorstw. Także w tym przypadku uzyskano statystycznie istotną ocenę parametru. Jego wartość wskazuje, że wzrost bezrobocia o 1 procent jest związany ze spadkiem realnej wartości kredytów transgranicznych dla sektora niefinansowego o 0,25%.

Zauważyć warto, że wszystkie otrzymane zależności charakteryzują się dosyć wysokim dopasowaniem do danych empirycznych. Z uwagi na wyniki testu

¹⁷ Zob. Kamil i Rai [2010].

Hausmana [1978]¹⁸ każdorazowo korzystano z panelowego modelu z losowymi efektami.

Drugim etapem analizy danych panelowych było oszacowanie relacji (2). Przypomnieć należy, że wskazuje ona na determinanty transgranicznego składania depozytów bankowych przez sektor niefinansowy Europy Środkowo-Wschodniej. Otrzymane wyniki zawarto w tablicy 4.

Tablica 4

Funkcje regresji dla przyrostów wolumenu depozytów sektora niefinansowego

Zmienna opisująca	Wartości parametrów					
	model podstawowy (vi)	model ze zmiennymi identyfikującymi zaburzenia na rynku finansowym			model ze stopą zwrotu z lokalnej giełdy	model ze stopą zmian wynagrodzeń
		(vii)	(viii)	(ix)	(x)	(xi)
stała	0,08 (0,00)	0,16 (0,00)	0,06 (0,06)	0,17 (0,00)	0,08 (0,00)	0,07 (0,00)
Δgdp_B	0,004 (0,91)	0,07 (0,84)	0,06 (0,87)	0,04 (0,92)	0,08 (0,82)	0,08 (0,98)
Δgdp_{EU-12}	-0,89 (0,30)	-1,17 (0,21)	-0,65 (0,47)	-1,46 (0,11)	-0,75 (0,40)	-0,90 (0,30)
$\Delta exchange\ rate$	-0,56 (0,00)	-0,58 (0,00)	-0,56 (0,00)	-0,57 (0,00)	-0,57 (0,00)	-0,55 (0,00)
<i>DIFRATE</i>	0,013 (0,00)	0,015 (0,00)	0,013 (0,00)	0,015 (0,00)	0,013 (0,00)	0,014 (0,00)
<i>SPREAD</i>		0,06 (0,07)	0,03 (0,34)			
<i>V2X</i>		-0,004 (0,01)		-0,003 (0,04)		
$\Delta stock$					-0,03 (0,56)	
$\Delta labor$						0,15 (0,52)
Statystyki diagnostyczne						
R ²	0,09	0,11	0,10	0,10	0,09	0,10
F	6,45 (0,00)	6,59 (0,00)	6,46 (0,00)	7,26 (0,00)	6,87 (0,00)	6,31 (0,00)
liczba obserwacji	470	470	470	470	470	470
χ^2_H	4,92 (0,30)	4,99 (0,29)	4,94 (0,42)	5,23 (0,26)	11,42 (0,04)	4,23 (0,52)

Objaśnienia: jak w tablicach 2 i 3.

Źródło: obliczenia własne

¹⁸ Jeśli empiryczna wartość statystyki testu nie przekracza wartości krytycznej to należy stosować model z losowymi efektami. W przeciwnym przypadku zasadne jest skorzystanie z modelu z efektami ustalonymi.

W przypadku relacji (2) model określony mianem podstawowego został rozszerzony przez dodanie zmiennej *DIFRATE*, która oznaczała różnicę między stopą oprocentowania depozytów w strefie euro a oprocentowaniem wkładów w badanym państwie Europy Środkowo-Wschodniej. Otrzymano statystycznie istotny i dodatni parametr, a więc wzrost oprocentowania za granicą (spadek oprocentowania w kraju) stymuluje składanie zagranicznych depozytów bankowych.

Podkreślić jednak należy, że oszacowania parametrów stojących przy zmianach PKB, zarówno lokalnego, jak też strefy euro, należy uznać za statystycznie nieistotne. Pokazuje to, że rynek depozytów transgranicznych, odmiennie niż kredytów, nie jest powiązany z ogólnym stanem gospodarki poszczególnych państw.

Kolejną odmiennością wyników zaprezentowanych w tablicach 3 i 4 jest nieistotny związek zmiennej *SPREAD* ze zmianami realnej wartości transgranicznych wkładów bankowych. Z kolei wskaźnik informujący o zaburzeniach na rynku kapitałowym okazał się statystycznie istotną destymulantą zagranicznego lokowania pieniędzy.

Traktując rynek kapitałowy jako alternatywę można przyjąć, że rosnąca stopa zwrotu z giełdowych indeksów może zniechęcać część deponentów do składania depozytów bankowych. Ujemna wartość parametru stojącego przy zmiennej *stock* zdaje się potwierdzać to założenie, ale związek nie jest statystycznie istotny. Podobnie rzecz się ma ze zmianami kosztów pracy, a więc także wynagrodzenia (zmienna *labor*). Otrzymano dodatnią ocenę parametru, tym niemniej wartość granicznego prawdopodobieństwa była wyższa od progowego poziomu istotności 5%.

Niemal we wszystkich zbudowanych relacjach wykorzystano model z losowymi efektami. Zauważyć należy, że związki zawarte w tablicy 4 cechuje relatywnie niski poziom dopasowania do danych empirycznych.

Otrzymane zależności prowadzą do wniosku, że transgraniczne udzielanie kredytów oraz przyjmowanie depozytów mają tylko częściowo tożsame zespoły determinant. Należą do nich zmiany kursu walutowego oraz wrażliwość na zaburzenia na rynku finansowym.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że dynamika wartości depozytów składanych w bankach zagranicznych nie wykazuje statystycznego związku ze stanem gospodarki państwa deponenta oraz wzrostem gospodarczym w strefie euro. Zasadne jest więc stwierdzenie, że w tym przypadku w grę wchodzi czynniki natury społecznej, praktycznej i psychologicznej. Wymienić tu warto awersję do ryzyka, która w przypadku depozytów składanych za granicą może być szczególnie odczuwana. Dodatkowym czynnikiem jest preferencja płynności. Umieszczenie transgranicznego wkładu w zagranicznym banku utrudnia podjęcie gotówki w kraju. Wreszcie w grę wchodzi percepcja marki i stojąca za nią reputacja instytucji finansowej. Deponenci rzadko potrafią ocenić banki nieobecne kapitałowo na lokalnych rynkach. Z tego względu mogą unikać transgranicznego lokowania pieniędzy i nie są zainteresowani ofertą konkuren-

cyjnych banków¹⁹. Powyższe czynniki nie są jednak wprost mierzalne i trudno je wprowadzić jako zmienne opisujące do relacji ekonometrycznych.

Podsumowanie

Świadczenie usług bankowych, podobnie jak inne rodzaje działalności gospodarczej, podlega procesowi globalizacji. Z punktu widzenia zjawisk obserwowanych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej równie ważna, a może nawet ważniejsza, jest integracja europejska. W jej rezultacie powstaje rynek wewnętrzny UE, na którym obowiązuje m.in. swoboda przepływu kapitału i usług. W związku z tym bankowość europejska doświadcza internacjonalizacji, tzn. świadczenie usług bankowych odbywa się na międzynarodową skalę.

Powyższe zjawisko ma dwa podstawowe wymiary. Pierwszym jest kapitałowe zaangażowanie zagranicznych podmiotów w lokalne sektory bankowe, co prowadzi do powstawania banków zależnych (lub oddziałów), które jednak mają status rezydenta. Drugim wymiarem jest bankowość transgraniczna w ścisłym rozumieniu, tj. oferowanie usług bez zaangażowania kapitałowego w państwie usługobiorcy.

Obie formy internacjonalizacji podlegają stosownym przepisom. Na mocy norm WTO oraz pierwotnego i wtórnego prawa UE bankowość transgraniczna jest objęta swobodą świadczenia usług, a zatem jest pełnoprawnym kanałem dystrybucji usług bankowych. Dzięki harmonizacji przepisów unijnych bank prowadzący ekspansję transgraniczną nie musi ubiegać się o kolejne zezwolenia lokalnych organów nadzoru – wystarczy zezwolenie uzyskane w państwie pochodzenia.

Wyniki analizy danych udostępnianych przez Bank Rozrachunków Międzynarodowych umożliwiają ocenę stopnia finansowej integracji poszczególnych segmentów europejskiego rynku bankowego. Uzyskane rezultaty wskazują, że zarówno w strefie euro, jak też w państwach Europy Środkowo-Wschodniej bankowość transgraniczna ma odmienne znaczenie dla podmiotów niefinansowych i instytucji finansowych. Rynek międzybankowy jest wysoce zintegrowany transgranicznie. Świadczy o tym fakt, że wartość usług świadczonych w skali międzynarodowej zyskała lekką przewagę nad odpowiednikiem wynikającym z oferty banków rezydentów.

Warto zauważyć, że stan rozwoju środków komunikacji elektronicznej pozwala na niemal nieskrępowane transgraniczne oferowanie usług bankowych podmiotom niefinansowym. Jednak w sytuacji, gdy świadczenioborcą usługi bankowej jest gospodarstwo domowe lub przedsiębiorstwo niefinansowe transgraniczne depozyty i kredyty zdecydowanie ustępują produktom dostarczonym przez banki rezydentów.

Wyniki analizy ekonometrycznej pozwoliła określić podstawowe determinanty transgranicznego świadczenia usług bankowych w Europie Środkowo-

¹⁹ Polscy i węgierscy konsumenci usług bankowych najwyżej w Europie oceniają swój poziom satysfakcji z obsługi oferowanej im przez rodzime banki. Patrz [Ernst & Young, 2011].

-Wschodniej. Rezultaty wskazują, że zjawiska makroekonomiczne istotnie oddziałują na transgraniczne zaciąganie kredytów bankowych przez sektor niefinansowy. Dotyczy to zwłaszcza ogólnej aktywności gospodarczej systemu ekonomicznego, w którym działa kredytobiorca, wzrostu gospodarczego kraju inkorporacji banku – wierzyciela oraz zmian kursu walutowego.

Transgraniczne składanie depozytów nie wykazuje tak silnych związków ze zmiennymi ekonomicznymi. W związku z tym można postawić hipotezę, że wobec lokowania pieniędzy zdecydowanie większe znaczenie mają czynniki społeczno-psychologiczne.

Uregulowania prawne oraz rozwiązania techniczne wskazują na to, że transgraniczne świadczenie usług bankowych powinno stać się dynamicznie rozwijającym się kanałem dystrybucji produktów finansowych. Obecny stan rynku bankowego w Europie Środkowo-Wschodniej nakazuje stwierdzić, że bankowość detaliczna nie wykorzystuje jeszcze w pełni potencjału tej metody świadczenia usług. Można jednak oczekiwać w przyszłości zmiany tej sytuacji i wyraźnego zwiększenia znaczenia bankowości transgranicznej.

Bibliografia

- Arkell J., [2002], *The General Agreement on Trade in Services: A Review of its Textual Clarity and Consistency*, The Geneva Papers on Risk and Insurance, Vol. 27.
- Bacia B., [2011], *Swoboda świadczenia usług finansowych*, [w:] B. Bacia, A. Zawadzka, *Swoboda przepływu kapitału i usługi finansowe w Unii Europejskiej*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa.
- Baltagi B.H., [2005], *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons Ltd, Chichester.
- BIS, [1999], *Consolidated international banking statistics for end-December 1999*, Bazylea.
- BIS, [2009], *Guide to the International Financial Statistics*, Bazylea.
- BIS, [2011], *Statistical Annex BIS Quarterly Review March 2011*, Bazylea.
- Blackhurst R., [1998], *The Capacity of the WTO to Fulfill Its Mandate*, [w:] *The WTO as an International Organization*, red. A. O. Krueger, The University of Chicago Press, Londyn.
- Borio C., McCauley R., McGuire P., [September 2011], *Global credit and domestic credit booms*, BIS Quarterly Review.
- Buch C.M., [2004], *Cross-border banking and transmission mechanisms in Europe: evidence from German data*, Applied Financial Economics, Vol. 14.
- Chanda R., [2001], *Movement of Natural Persons and the GATS*, The World Economy, Vol. 24.
- Claessens S., [2006], *Competitive Implications of Cross-border Banking*, Policy Research Working Paper 3854, The World Bank, Waszyngton.
- Cossy M., [2006], *Determining "likeness" under the GATS: Squaring the circle?*, Staff Working Paper ERSD-2006-08, WTO, Genewa.
- Derviz A., Podpiera J., [2007], *Cross-Border Lending Contagion in Multinational Banks*, Working Paper Series No 807, ECB, Frankfurt.
- Ernst & Young [2011], *A New Era of Customer Expectation. Global Consumer Banking Survey 2011*
- Hausman J.A., [1978], *Specification Tests in Econometrics*, Econometrica, Vol. 46.
- Hermann S., Mihaljek D., [2010], *The determinants of cross-border bank flows to emerging markets: new empirical evidence on the spread of financial crises*, BIS Working Papers No 315, Bazylea.

- Hoekman B.M., C.A. Primo Braga, [1997], *Protection and Trade in Services: A Survey*, Open Economies Review, Vol. 8.
- Kamil H., Rai K., [2010], *The Global Credit Crunch and Foreign Banks' Lending to Emerging Markets: Why Did Latin America Fare Better?*, IMF Working Paper WP/10/102, Waszyngton.
- Kruszka M., [2006], *Międzynarodowy handel usługami a przepływ osób fizycznych*, *Myśl Ekonomiczna i Prawna* 2006, nr 1.
- Kruszka M., [2011], *Znaczenie kapitału zagranicznego w sektorach bankowych Europy Środkowo-Wschodniej*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7-8.
- Mattoo A., [2000], *MFN and the GATS*, [w:] *Regulatory Barriers and the Principle of Non-discrimination in World Trade Law*, red. T. Cottier, P.C. Mavroidis, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- McGuire P., Tarashev N., [December 2008], *Bank health and lending to emerging markets*, BIS Quarterly Review.
- OECD, [2003], *Stylised Facts on Trade in Services in South Eastern European (SEE) Countries*, Paryż, dokument CCNM/TD/SEE(2003)3/FINAL.
- Petsch J., [2006], *Dyrektywa usługowa*, Analizy Natolińskie, nr 9.
- Sauve P., Wilkie C., [2000], *Investment Liberalization in GATS*, [w:] *GATS 2000, New Directions in Services Trade Liberalization*, red. P. Sauve, R. M. Stern, Brookings Institution Press, Waszyngton.
- Schäfer S., [April 2009], *EU retail banking: measuring integration*, Deutsche Bank Research.
- Schmidt S.M., R.A. King, Robin [2005], *Regulatory Regimes for Goods and Services – Differences That Matter*, „Global Economy Journal”, Vol. 5.
- Strzała K., [2009], *Panelowe testy stacjonarności – możliwości i ograniczenia*, „Przegląd Statystyczny”, nr 1.
- Takats E., [June 2010], *Was it credit supply? Cross-border bank lending to emerging market economies during the financial crisis*, BIS Quarterly Review.
- Tinbergen J., [1962], *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*, Twentieth Century Fund, Nowy Jork.
- Türk A., [1998], *Rynek wewnętrzny usług: podstawy prawne*, [w:] *Rynek wewnętrzny usług*, red. P. Wilczek, Instytut Europejski, Łódź.
- Weistroffer C., Möbert J., [November 2010], *Monitoring cross-border exposure. A primer on how to exploit the BIS banking statistics*, Deutsche Bank Research.
- Wunsch-Vincent S., [2006], *The Internet, Cross-border Trade in Services, and the GATS: Lessons from US-Gambling*, „The World Trade Review”, Vol. 5.

CROSS-BORDER BANKING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Summary

The paper looks at cross-border banking as a mode of providing banking services. It offers an overview of World Trade Organization and European Union regulations on the internationalization of banks. Both legal systems recognize cross-border banking as equivalent to other modes of financial services supply, the author says.

The empirical analysis focuses on the banking sectors of 10 Central and Eastern European countries from 1998 to 2010. The role of cross-border banking services as a percentage of the total volume of loans/deposits makes it possible to conclude that the interbank markets are integrated across borders, Kruszka says. The retail banking sectors are dominated by banks that have established a local presence.

The paper also examines the determinants of cross-border bank flows for the nonfinancial sector. The author uses panel data techniques. The empirical results suggest that GDP growth, the exchange rate, and financial turbulence are the most important factors behind changes in cross-border lending. The growth of cross-border deposits depends on the difference between the interest rates and the depreciation of the borrower country's currency.

Keywords: banking, cross-border services, financial integration

JEL classification codes: G21, F36
